UOT 338

DAĞLIQ ŞİRVAN İQTİSADİ REGİONUNDA SOSİAL İNFRASTRUKTURUN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Zahid CƏFƏROV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 14 fevral 2023; çapa qəbul edilmişdir: 18 mart 2023; online-da çap edilmişdir: 30 mart 2023.
Received: 14th of February, 2023; accepted: 18th of March, 2023; published online: 30th of March, 2023.

Acar sözlər: *Dağlıq Şirvan, miqrasiya, infrastruktur, iqtisadiyyat, məskunlaşma*

Giriş

Bu məqalədə dağlıq ərazilərdən əhalinin miqrasiyasının əsas səbəbləri və Dağlıq Şirvan rayonu timsalında sosial infrastrukturun inkişaf yolları verilmişdir. Dağlıq rayonlarda tez-tez sosial problemlər baş verir. Dağlıq yaşayış məskənləri zəif inkişaf etmiş regionlara aid olduğundan həmin məkanın əhalisi çətinliklər səbəbindən onların miqrasiyası baş verir. Regionların sosial infrasturukturunun inkişafında uzunmüddətli planlaşdırmanı çətinləşdirən və daha çox subyekt xarakteri daşıyan (regional, korporativ, şəxsi) tələbin spesifik faktorları təsir edir. Regional subyektiv amillərə əhalinin mentalitet fəlsəfi və dini dünya görüşləri, etnik xüsusiyyətləri, milli ənənələr, o cümlədən məhsulların məhsulların istehlak vərdişləri və başqaları daxildir.

Dünyanın siyasi xəritəsində bir çox ölkələr dağlıq ərazilərdə yerləşirlər. Bu zonaların inkişafının gənc mütəxəssisləri, investorları cəlb etmək üçün əlverişli şərait yaratmaq və təmin etmək nəqliyyat vasitələri, təhsil sağlamlıqla əlaqəli əhalinin bir çox sosial mədəni tələbatını təmin edən sosial infrastrukturun yaradılması üçün vacibdir. Kənd yaşayış məskənlərinin inkişafı üçün mütləq sosial infrastrukturu inkişaf etdirmək lazımdır.

Dağ yaşayış məskənlərində həyat şəraitinin əhalinin sosial tələbatına uyğunluğu

Dağ yaşayış məskənlərində həyat şəraiti gərək əhalinin sosial tələbatına uyğun olsun. Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun inkişafı üçün vacibdir:

1. Kənd təsərrüfatını genişləndirmək;
2. Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün müasir metodları tətbiq etmək;
3. Əhalinin həyat səviyyəsini tibbi xidmətlərin, təhsilin, əhalinin kommunal xidmətləri ilə təminatının yaxşılaşdırması hesabına yüksəltmək;
4. Elektrik, su, nəqliyyat kommunikasiyaları kimi infrastrukturların yaradılması və inkişaf etdirilməsi.

Infrastruktur ölkə iqtisadiyyatının və ya regionların böyüməsi və inkişafına imkan verən bazar və ya bir qayda olaraq, büdcə təyinatı xidmət obyektləridir. Geniş mənada

* *magistrant, Bakı Avrasiya Univeristeti*
e-mail: zahidsarvan@gmail.com

əmək sosial, mədən, məişət və digər sahələri təmin edən (buna əlaqə vasitələri, maliyyə vasitələri və s.) material-əşya obyektləri adlanan bütün obyektlərdir. Başqa sözlə, bu elə bir material bazasıdır ki, insanların bütün fəaliyyətinin toplum hamısına xidmət edir. Dar mənada bu obyektlər insanların sağlamlığının dəstəklənməsi, onun inkişafı üçün onların boş vaxtlarında məişət xidməti üçün vacibdir. [4, s. 45]

Həyat səviyyəsi ərazi adaptiv kateqoriyadır və tam masştablı olaraq çox səviyyəli iqtisadi-coğrafi təhlil nəticəsində açılır. O struktur, dinamik, funksional və ərazi sosial-iqtisadi sistemin vəziyyəti kimi, ərazi sosial-iqtisadi struktur dinamikasının xüsusiyyətləri və parametrik vəziyyətin təsviri, daha çox ümumiləşmiş kateqoriya və əhalinin mənəvi tələbatının ödənilməsinə xidmət edən bir vəziyyətdir. Ontoloji aspektdən əhalinin həyat səviyyəsi (onun coğrafi-iqtisadi anlamında) onun baza indikatoru və sosial-iqtisadi ərazi prioriteti qnesolojidə ərazi-regional iqtisadi sistemdə fəaliyyət göstərməyə nəticəsi olan inkişafı baxımından kəsişir. [2, s. 208]

Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası beynəlxalq əmək bölgüsü ilə müəyyən edilir. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyada istehsal amilləri dövlətlərdə əmtəələrin və istehsal amillərinin sərbəst hərəkəti kimi baxılır. (2, s. 19) Dünyanın bir çox ölkələri kimi bizim ölkəmizdə də, əsasən, dağlıq əraziləri çox olan ölkələrdə məskunlaşmaya sosial infrastruktur səviyyəsi amilləri təsir edir. Dağlıq regionlarda əhalinin təminat səviyyəsinin öyrənilməsi müxtəlif ölkələrin alimlərinin, mütəxəssisinin diqqətini cəlb edir. Əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırması üçün azad sahibkarlığa şərait yaratmaq vacibdir.

Yerli resurslardan səmərəli istifadə etmək lazımdır, istehsal müəssisələri yaratmaq lazımdır. Bundan başqa iqtisadi və sosial infrastrukturun aşağı inkişaf səviyyəsi ilə əlaqəli olan demoqrafik problemləri həll etmək lazımdır. Pulsuz Tibbi yardım xidməti, yeni xəstəxanaların tikilməsi, təhsil sisteminin modernləşdirilməsi, onun keyfiyyətinin yüksəldilməsi tədbirləri genişləndirilməlidir. Bütün bunlar, gender və demoqrafik problemlərin aradan qaldırılmasına, əhalinin təbii artımının təminatına gətirib çıxarır.

Azərbaycan Respublikası Zaqafqaziyanın cənub şərq-şərq hissəsində yerləşən dövlətdir. Şimal-qərbdən Gürcüstanla, Şimaldan Rusiya ilə, cənubdan İran Türkiyə, Cənub qərbdən Ermənistanla sərhəddir. Azərbaycanın ərazisinin 60% dən çoxu dağlıq ərazidir. [5, s. 259] Azərbaycan Respublikası Abşeron Gəncə, Qazax, Şəmkir Zaqatala, Lənkəran, Quba-Xaçmaz, Dağlıq Şirvan, Naxçıvan Şərqi Zəngəzur kimi iqtisadi rayonlarla ayrılır.

Dağlıq Şirvan Dağlıq Şirvan iqtisadi zonasına aiddir. Bu iqtisadi rayona Ağsu, İsmayıllı, Qobustan, Şamaxı inzibati rayonları Şirvan ovalığı aiddir. Ümumi sahəsi 6060 km²-dir. Bütün Azərbaycan ərazisinin 7%ni əhatə edir. Regionun relyefi iki hissəyə bölünür (dağlıq və düzənlik ərazilər) [1, s. 51]

Regionun iqlimi tamamilə müxtəlifdir: yüksək dağlıq sahə rütubətli və soyuq iqlim şəraitinə malikdir. Düzənlik sahənin iqlimi isti və qurudur. Sosial-iqtisadi sıçrayış milli iqtisadiyyatda yeni iqtisadi inkişaf forması ortaya çıxarır. Dağlıq Şirvan zəif inkişaf etmiş rayondur. Abşeron iqtisadi rayonu həm sənaye, həm kənd təsərrüfatının ən çox inkişaf etdiyi rayondur. Bu rayonun Dağlıq Şirvan zonasına yaxınlığı bu rayonun inkişafına təsir göstərmişdir. Respublikada Abşeron iqtisadi rayonunun Dağlıq Şirvana təsirinin güclənməsi üçün təcili tədbirlər görülür. Azərbaycanda planlı iqtisadiyyat sisteminin enməsindən sonra Azərbaycan bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdi.

Cədvəl 1.9

Dağlıq Şirvan regionunun inzibati ərazilərinin əhalisinin sayı sıxlığı

İqtisadi və inzibati regionların adı	Əhali 1000 nəfər 0.1.2014	0.12022	Əhalinin sıxlığı 2021 nəfər
Azərbaycan Respublikası (mln. nəfər)	10.0	10.1	109
Bütün Dağlıq Şirvan (min nəfər)	299	326	49
Qobustan (min nəfər)	43	48.7	32
İsmayıllı (min nəfər)	83	88	40
Ağsu (min nəfər)	75	82	74
Şamaxı (min nəfər)	28	108	59

Mənbə: *azstat.org. 2022 göstəricilərinə əsasən tərtib edilmişdir.*

Qəbul edilmiş dövlət proqramları regionların sosial-iqtisadi inkişafına yönəlmişdir. Bu proqramların əsas məqsədi regionların mövcud potensialından səmərəli istifadə etməyə və iqtisadi rayonlar arasındakı fərqlərin minimuma endirilməsindən ibarətdir. Ən vacib cəhət isə əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırlmasında əsas əhəmiyyət enerji ehtiyaclarından istifadə infrasrtrukturunun yaradılması və inkişafına verilir.

Azərbaycan Respublikasının proqramlarında sosial infrastrukturun inkişaf istiqamətləri

Azərbaycan Respublikasının bütün dövlət proqramlarında əsas yeri sosial infrastrukturun inkişafı tutur, yəni su təchizatının yaxşılaşdırılması, telekommunikasiyanın və nəqliyyatın inkişafı, əsas məqsəd kimi prioritet təşkil edir. İqtisadi demoqrafik problemlərin sayı əhalinin həyat səviyyəsinin rayonlarda inkişafının vacibliyini bir daha göstərir. Tədqiqatın obyekti kimi sosial infrastruktur və Dağlıq Şirvan regionunun iqtisadi inkişafı durur.

Cədvəl 2.

Əhalinin miqrasiyası (1000 nəfər)

İllər	Daimi yaşayış yerinə qayıdanlar	Ölkəni, daimi yaşayış yerlərini tərk edənlər	Miqrasiyanın artması azalması	Kənd	Şəhər
2014	2.5	1.6	1.0	0.5	0.8
2015	2.4	1.0	1.4	1.4	0.4
2016	2.4	0.8	1.7	2.5	-0.5
2020	2.4	0.4	2.0	1.8	0.4
2021	3.5	0.9	2.4	1.2	1.5

Mənbə: *azstat.org. 2022-ci il göstəriciıərinə görə tərtib edilmişdir.*

Zaqafqaziyanın ərazisinin 2/3-nin dağlıq ərazi olduğuna görə bu ərazinin istifadə edilməsi xüsusiyyətlərinə təsir edir. Ərazinin şaquli zonallığı bu ərazidə subtropik bitkilərdən tutmuş müxtəlif bitkilər, meyvələr, heyvandarlıq sahələrinin inkişafına təsir edir.

Müasir zamanda miqrasiya prosesi sosial-iqtisadi inkişafın vacib amilidir. Miqrasiyanı müəyyən edən faktorlar müxtəlif periodlarda qeydiyyata alınmışdır. 20-ci əsrin sonlarında Şimali Qafqazda miqrasiya prosesləri xüsusi aktuallıq kəsb etdi. Yol-nəqliyyat infrastrukturunun yenilənməsi əhalinin qaz, su ilə təminatı təhsil və təbii xidmətlərin yaxşılaşdırılması və turizimin inkişafı bu regionun inkişafına gətirib çıxarır. Rusiyada olduğu kimi, Azərbaycanda da infrastrukturun inkişafı proesesi gedir, xüsusilə dağlıq regionlarda bu xüsusilə prioritet təşkil edir. Bu tibbi proseslərin, xidmətlərin genişləndirilməsi pulsuz tibbi-profilaktik tədbirlərin keyfiyyət həcminin nəzərə çarpacaq dərəcədə yüksəldilməsi, məktəblərin və digər uşaqlar üçün olan müəssisələrin tikilməsinin sürətlənməsi ilə əlaqədardır. İnfrasturukturun inkişafı bu regiona insanların cəlb edilməsinə rəvac verir. Bu baxımdan regional planlaşma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. [1, s. 351]

Azərbaycan Respublikası Dövlət tərəfindən işlənmiş proqramlarla razılaşdırılmış sosial siyasət irəli sürürlər. Ölkədə iqtisadi səviyyənin və gəlirlərin artımı ilə əlaqəli olaraq son 6-7 ildə yoxsulluq səviyyəsi aşağı düşmüşdür. 2021-ci ildə sosial xidmət xərcləri ümumi dövlət büdcəsinin 32%-ni təşkil edir. Dövlət proqramlarının əsas məqsədi əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafının əldə edilməsi ilə bağlıdır. Son 7-8 ildə Azərbaycanda 11 sosial proqram qəbul edilib. Bu proqramlar regionların, Bakı ətrafı qəsəbələrin inkişafını nəzərdə tutur. Son bir neçə il ərzində Azərbaycanda 2200-dən çox məktəb, 400 müasir xəstəxana tikilib.

2005-2009-cu və 2011-2015, 2018-2023-cü illərdə bir neçə proqram qəbul edilmişdir (6). Bu proqramlarda gənclərin inkişafına, onların məşğulluq məsələlərinə toxunulur. Nəqliyyat infrastrukturunun yaxşılaşdırması məqsədilə 1000 km-dən çox yol təmir edilmişdir. 69 körpü tikilmişdir və 34 körpü təmir edilmişdir.

Cədvəl 3.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonun əsas göstəriciləri (01.01.2022-ci il)

Göstəricilər	Ərazisi min m2	Əhalisi mln	Təsərrüfat ədəd	ÜDM mlrd	Ticarət mlrd	İnvestisiya
Dağlıq Şirvan	6.13	3.26	39340	0.96	0.7	0.2
Ağsu rayonu	1.2	82.1	9681	0.243	***	0.04
İsmayıllı	2.07	88.2	18342	0.3	0.2	0.05
Qobustan	1.37	48.4	5100	0.12	0.07	0.1
Şamaxı	1.67	*****	18415	0.3	0.3	0.12

Mənbə: *azstat.org.*

Dağlıq-Şirvan iqtisadi rayonun göstəricilərindən görünür ki, bu rayonun tərkibinə Ağsu, İsmayıllı, Qobustan və Şamaxı daxildir. Ümumi respublika göstəricisi ilə Dağlıq Şirvanı müqayisə etsək görürük ki, bu rayonun ərazisi ümumi respublika ərazisinin 8%-ni təsir edir. Əhalisi 326 min nəfərdir. Əhalisi digər iqtisadi rayonlardan Şərqi Zəngəzur istisna olmaqla çox azdır. ÜDM-i ümumi respublika ÜDM-nin 1%-ni təşkil edir Ticarət iqtisadiyyatın güzgüsüdür. Bu iqtisadi bölgələrdə ticarət 0.7 mlrd manat təşkil edir.

Bu iqtisadi rayona qoyulan investisiyalar 200 min manat təşkil etmişdir. Bu da iqtisadi regionlar arasında ən aşağı göstəricisidir. Bu 0.4 mlrd manat təşkil edir.

Cədvəl 4.

Dağlıq Şirvanın demoqrafik göstəriciləri

Göstəricilər	2015	2017	2019	2020	2021	2021-də 2015-ə nəzərən dəyişiklik
Əhalinin sayı (mln nəfər)	308	315	319	325	326	1.05
Əhalinin 1000 nəfərin təbii artımı	14.0	10.8	11.0	7.7	6.2	0.44
Doğulanlar	20	16	16	15	13	0.65
Ölənlər	6.0	6.0	6.0	7.2	6.2	1.03

Mənbə: *azstat.org* [10]

Cədvəl göstəricilərindən məlumdur ki, bu regionun əhalisində 6 ildə 1.05 dəfə artım olmuşdur. Digər rayonlarda olan artımdan o qədər də fərqlənmir (Bakı şəhəri, Abşeron şəhəri istisna olmaqla) Əhalinin 1000 nəfəri üçün təbii artım 2015-ci ildəki 14 nəfərdən azalaraq 6 nəfər olmuşdur. Yəni 44% azalmışdır. Doğulanların sayı 20 nəfərdən hər min nəfərə görə 13 nəfərə enmişdir, yəni 2015-ci ilə nəzərən 2021-ci ildə 65% azalmışdır. Ölənlərin sayı artmışdır.

Dağlıq Şirvanın sosial-iqtisadi göstəricilərinə nəzərə salsaq, bu göstəricilər cədvəl 2.2 də verilmişdir.

Cədvəl 5.

Dağlıq Şirvanın sosial-iqtisadi göstəricisi

Göstəricilər	2015	2017	2020	2021	2021-2015-ə nəzərən artma-azalma
Həkimlərin sayı (nəfər)	376	351	304	323	-53
Xəstəxanaların sayı	11	11	5	5	-təsəvvüf
Əhalinin hər min nəfərinə düşən həkim	12.2	11.1	9.4	9.9	-2.3
Pensiyaların sayı	41827	42007	36889	34243	-7481
Pensiyaların orta məbləği	**	176	248	276	+121
Dövlət hesabına mənzil alanların sayı	-	8	43	-	-
Məktəbəqədər müəllimlər	45	46	46	46	+11
Kitabxanaların sayı	147	132	124	125	-22
Klubların sayı	115	95	82	82	-33
Muzeylərin sayı	10	10	10	10	-
Qeydə alınmış cinayətkarların sayı	442	460	449	493	+51
Cinayətdən zərərçəkənlərin sayı	-	437	406	318	-88
Ağır cinayətlərin sayı	27	56	45	35	+D)

Mənbə: *azstat.org*

Cədvəl 5-dən məlumdur ki, Dağlıq Şirvan iqtisadi regionunda qeyd olunan göstəricilərdən bir neçəsi istisna olmaqla, hər biri 2015-ci il göstəricilərinə nəzərən azalmışdır. Məsələn: həkimlərin sayı 53 nəfər xəstəxanaların sayı 6 ədəd, əhalinin hər nəfərinə düşən həkimlərin sayı 2.3 nəfər pensiyaların sayı 7484 nəfər azalmışdır. Bu azalmanın səbəbləri doğurdanda maraq doğurur. Nəyə görə bu azalmalar baş vermişdir, Pensiyalarının sayının azalması ölənlərin sayı azalması ilə əlaqəli ola bilər amma bu qədər azalma səbəbi ölüm sayı ilə əlaqədar deyildir, bu fikrimizcə pensiya sistemində əvvəlki illərdə baş verən qeyri-qanuni pensiya fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Dövlət hesabına mənzil alanların sayı da 2020-ci ildə 43 nəfər olmasına baxmayaraq, 2021-cil də 1 nəfər belə dövlət hesabına mənzil almamışdır. Kitabxana, klubların sayında azalmalar mövcuddur. Muzeylərin sayında dəyişmə yoxdur. Qeydə alınmış cinayətlərin sayı artmışdır. Son illərdə zərərçəkənlərin sayı azalmışdır, uyğun olaraq ağır cinayətlərin sayı artmışdır.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda iqtisadi fəal əhalinin sayı 165 min nəfərdir. 2015-ci ildə bu göstərici 152.9 nəfər idi əhalinin sayı 12 min nəfərə qədər artmışdır. Məşğul əhalinin sayı 10 minə qədər artmışdır.

Muzdlu işçilərin sayı 28 minə nəfərdən 300 nəfər azalmışdır, yəni 27.7 min nəfər təşkil edir. Muzdlu işçilərin nominal əmək haqqı 269 manat artaraq 471 manat çatmışdır. Yeni iş yerlərinin sayı isə 4103 yer azalmışdır, yəni 2015-ci ildə 4680 yeni iş yeri olmuşdur, 2021-ci ildə bu göstərici 577 yer olmuşdur.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun ticarət göstəricilərini təhlil etməklə bu iqtisadi rayonun inkişafı haqqında rəy vermək üçün vacibdir, çünki qeyd etdiyimiz kimi, ticarət iqtisadiyyatın güzgüsüdür. Cədvəl 4 bu məlumatların əlaqəli olaraq göstərməyə çalışmışıq.

Nəticə

Dağlıq Şirvan regionunun sosial-iqtisadi inkişafı bu plan üzrə həyata keçirilir. Deyə bilərik ki, rayonların sosiallaşmasının səmərəliliyi daha çox əməyin məqsədyönlü ərazi bölgüsünün bütün ölkə səviyyəsində həyata keçirilməsi, həmdə iqtisadi rayonun malik olduğu resursların istehsal istifadəsi nöqteyi-nəzərindən qiymətləndirilməsidir.

Dağlıq Şirvanın ticarət göstəricilərinin təhlil edərkən aydın olur ki, pərakəndə ticarət dövriyyəsi 2015-ci ildəki 502 mln manatdan artaraq, 757 (+256) mln manat olmuşdur. Pərakəndə ticarət dövriyyəsinin ümumi ölkə ticarət dövriyyəsi xüsusi çəkisi 2015-ci ildəki 1.95dən 1.70-ə azalmışdır. Ümumiyyətlə, bu iqtisadi rayonun ticarət dövriyyəsi ümumi ölkə ticarət dövriyyəsində xüsusi şəki 1.70 bərabərdir, bu çox aşağı göstəricidir. Bu iqtisadi rayonun ümumi ticarət dövriyyəsində yerli istehsalı məhsullarının xüsusi çəkisi yüksəkdir. Orta hesabla 70% satış yerli məhsulların payına düşür. Bu çox müsbət göstəricidir. İdxal məhsullarının satış payı təqribən 30% təşkil edir. Bu iqtisadi rayonda mağazaların sayı 935 ədəd artmışdır. 2015-ci ildə isə 1589 ədəd mağaza olmuşdur 2021-ci ildə isə 2524 ədəd olmuşdur. Topdan satış ticarət dövriyyəsi isə 275 mln manat azalmışdır. Bir faktı da qeyd etmək yerinə düsər ki, bu rayonda pərakəndə satış dövriyyəsində qeyri-neft məhsullarının xüsusi çəkisi orta hesabla 91% təşkil edir. Bu iqtisadi rayonda turizmin inkişafında önəmli yer tutur.

ƏDƏBİYYAT

1. Eminov Z. Azərbaycan əhalisi. Bakı, Çıraq, 2005. 560 s.
2. İqtisadiyyat və sosial coğrafiya. Azərbaycan Respublikası. Bakı, 2008, 263 s.
3. Paşayev N., Ayupov N., Eminov Z. İqtisadi-sosial və siyasi coğrafiya Azərbaycan Respublikası. Bakı, 2015. 416 s.
4. Абрамов, М. География сервиса. Москва: Мысль, 1985. 255 с.
5. http://www.aak.gov.az/upload/dissertasion/co_rafiya/Babayeva.pdf, səh.18
6. https://e-qanun.az/framework/41320
7. Azstat.org.az
8. https://www.stat.gov.az/source/regions/
9. https://www.stat.gov.az/source/labour

Summary

Zahıd Jafarov

Social in Highland Sirvan Economic Region Characteristics of İnfrastructure Development

In this article, the main reasons for population migration from mountainous areas and ways of development of social infrastructure in the example of Nagorno-Karabakh Shirvan region are given. Social development often occurs in mountainous regions. Since the settlements in the areas belong to poorly developed regions, their scale occurs in small parts of that space. In addition, the stability of demographic development and processes in the mountainous areas of Azerbaijan is studied and evaluated on the example of Nagorno-Sirvan economic region. This mountainous region has long been recognized as one of the economically backward regions of Azerbaijan, characterized by a low level of urbanization and outward migration flows. Currently, the demographic situation in many settlements of the region is not satisfactory. Outward migration of the population is still observed in the territory of Nagorno-Karabakh Shirvan. This process is typical for both urban and rural settlements. A decrease in population was observed in dozens of settlements of the region. The purpose of this research is to assess the sustainability of demographic development in the Nagorno-Karabakh region based on the analysis of settlement characteristics, the formation of settlements and village groups, their territorial distribution, as well as population growth, migration and other socio-economic factors. The socio-economic development of the Group Shirvan region is carried out according to this plan. Let's say that the effectiveness of the socialization of the regions is evaluated from the point of view of the complete implementation and possession of purposeful territorial distribution of labor, as well as the transformation of economic resources into the country. Mount Shirvan is important to give an opinion on the economic development of this economic region, especially as we mentioned, it is a mirror of trade.

The umbrella of the longterm planning of the social infrastructure of the regions and the specific factors of the (regional, corporate, personal) demand carrying more subjects. Mentality, philosophy and worldviews of regional subjective subjects, ethnic characteristics, see

Key words: *Nagorno Shirvan, migration, infrastructure, economy, settlement*

Резюме

Захид Джафаров

Социальное в горном ширванском экономическом районе характеристики развития инфраструктуры

В данной статье приведены основные причины миграции населения из горных районов и пути развития социальной инфраструктуры на примере Нагорно-Карабахской Ширванской области.

Социальное развитие часто происходит в горных районах. Поскольку поселения в районах относятся к малоосвоенным регионам, их масштабы возникают на небольших участках этого пространства. Кроме того, изучается и оценивается устойчивость демографического развития и процессов в горных районах Азербайджана на примере Нагорно-Сирванского экономического района. Этот горный район давно признан одним из экономически отсталых регионов Азербайджана, характеризующимся низким уровнем урбанизации и оттока миграционных потоков. В настоящее время демографическая ситуация во многих населенных пунктах области неудовлетворительна. На территории Нагорно-Карабахского Ширвана по-прежнему наблюдается отток населения. Этот процесс характерен как для городских, так и для сельских поселений. Уменьшение численности населения наблюдалось в десятках населенных пунктов области. Целью данного исследования является оценка устойчивости демографического развития в Нагорно-Карабахском регионе на основе анализа характеристик расселения, формирования поселений и сельских групп, их территориального размещения, а также прироста населения, миграции и других социально-экономических факторов. экономические факторы. Согласно этому плану осуществляется социально-экономическое развитие Ширванской области. Допустим, что эффективность социализации регионов оценивается с точки зрения полного осуществления и обладания целевым территориальным распределением труда, а также превращения экономических ресурсов в страну. Гора Ширван важна для того, чтобы дать представление об экономическом развитии этого экономического района, тем более, что, как мы уже упоминали, она является зеркалом торговли.

Зонтик перспективного планирования социальной инфраструктуры регионов и специфических факторов (регионального, корпоративного, личного) спроса несущих больше субъектов. Менталитет, философия и мировоззрение региональных субъективных субъектов, этнические особенности, национальные традиции и привычки потребления продуктов.

Ключевые слова: *Нагорный Ширван, миграция, инфраструктура, экономика, расселение*

Şöbə redaktoru i.ü.f.d., dos. Ələsgərova Flora Qəməndər qızının rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.

BİZİM MÜƏLLİFLƏR

ACAR Tuğce
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: tgceacr.2@gmail.com

BAXŞIYEV Anar
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: anarbaxsiyev1810@gmail.com

CƏFƏROV Zahid
magistrant, Bakı Avrasiya Univeristeti
e-mail: zahidsarvan@gmail.com

ƏLİYEV Şəfahət
Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: yeniavrasiya@gmail.com

HƏŞİMOV Rəsul
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: hashimov.rasul567@outlook.com

HÜSEYNLİ Nazim
fəlsəfə elmləri doktoru, professor, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: nazimhuseynli56@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-0141-823X

KƏRİMOV Ata
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: kerimovata19@gmail.com

KUNİNA İrina
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dos., ADU
e-mail: kunina.irina@mail.ru

QASIMOVA Nigar
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: nigar_cahan@mail.ru

QULİYEVA Günay
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: gunayquliyeva2904@gmail.com

MİKAYIL Yusif
doktorant, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası
e-mail: mikayil.yusif1@gmail.com

MÜRŞÜDLÜ Vəfa
Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: vafamurshudlu@gmail.com

NƏSİBOVA Gülnaz
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: nesibovagulnaz511@gmail.co

NƏZƏROV Müslüm
fəlsəfə elmləri doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
e-mail: muslimnazarov@mail.ru

RƏHİMOVA Gülnar
dissertant, Gəncə Dövlət Universiteti
e-mail: gulnar.rahimova1989@gmail.com

SƏLİMOV Vüqar
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, BDU
e-mail: vugarsalimov73@gmail.com

YUSİBOVA Günel
dissertant, Gəncə Dövlət Universiteti
e-mail: forget379@gmail.com

ВЕЗИРОВ Хикмет
доктор физико-математических наук, руководитель лаборатории Института физики Национальной академии наук Азербайджана
e-mail: vezirov55@mail.ru   ORCID: 0000-0002-5156-0230

ВЕЗИРОВ-КЕНГЕРЛИ Фикрет
Азербайджанская государственная морская академия
e-mail: vezirovfikret@yahoo.com   ORCID: 0000-0003-8451-5284

ГУЛИЕВА Нармин
докторант, Бакинский славянский университет
e-mail: knarmina@yahoo.com

МАМЕДОВА Малакханум
студентка, Бакинский филиал МГУ им. М.В.Ломоносова
e-mail: melek_m99@mail.ru   ORCID: 0000-0003-3361-6795

D Ü Z Ə L İ Ş L Ə R

YAZI QAYDALARI:

1. Məqalələr Times New Roman-la, 1,5 interval və 14 şriftlə yazılmalıdır.
2. Parametrlər aşağıdakı qaydada olmalıdır:
Aşağı – 2
Yuxarı – 2
Sağ – 3
Sol – 1
3. Abzas 1 sm. olmalıdır.
Başlıq:
Öncə məqalənin adı, 1 sətir boşluqdan sonra müəllifin adı verilir. Məqalənin adı bütün hərflər böyük olmaqla qara (bold) ilə verilir. Məqalənin adı ortada, müəllifin adı sağda qara ilə olmalıdır. Soyadının bütün hərfləri qara ilə və böyük hərflərlə verilməlidir, məsələn:

DİDAKTİK VÜCUDNAMƏLƏR

Elmira MƏMMƏDOVA

4. Məqalənin yazıldığı dildəki açar sözlər müəllifin adından sonra aşağıdakı qaydada 10 şriftlə, 1 sətir öncədən, 1 sətir sonradan ara verilməklə yazılmalıdır:

Açar sözlər: *Türk ədəbiyyatı, vücudnamə, yaşnamə, əlifnamə*

5. Müəllifin elmi dərəcəsi, işlədiyi yer və e-mail adresi soyadının qarşısına ulduz (*) işarəsi qoyulmaqla səhifə sonunda **kursivlə** verilir, məsələn,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: mamedovaelmira4@gmail.com

6. Məqalələr daxili bölgülərlə verilməlidir: **Giriş, I, II... və Nəticə**. Paraqraflar adlandırılmalıdır, məsələn,

Giriş
1. Türk ədəbiyyatında vücudnamələr
2. Öyüdnamə məsnəvisinin arxitektonikası və məzmun özəllikləri
Nəticə

Bu adlandırmalar qara şriftlə fərqləndirilməli və adlardan öncə 1 sətir ara verilməlidir.
7. Ədəbiyyat kod sistemi ilə verilməlidir: ya istifadə ardıcıllığı və ya əlifba sırası əsas götürülməlidir. Başqa qaydalar qəbul edilməyəcək.
Mətn içində istinadlar bu qaydada veriləcək: (3, s. 15)
Birinci rəqəm istinad edilən ədəbiyyatın kod nömrəsi olmalıdır. Vergül və nöqtədən sonra ara verilməlidir.
Ədəbiyyat sözü qara və kursivlə yazılmalı, öncə bir sətir ara verilməli və ortada olmalıdır, məsələn**,**

Ədəbiyyat:

Ədəbiyyat siyahısı əllə deyil, avtomatik olaraq, nömrələnməlidir. Ədəbiyyatın sırası 1 sm. sağa doğru çəkilməli və sol sıra çıxıntısız olmalıdır, məsələn,

Kitab adı:

1. Araslı H. İmadəddin Nəsimi: həyat və yaradıcılığı. Bakı: Azərnəşr, 1972, 200 s.

Məqalə adı:

1. Əliyarlı S. Milli hərəkatımızın ilkin dönəmləri // Azərbaycan, 1992, №9-10, s.138-148.

Konfrans materialları üçün:

1. Gender: Demokratiya, Sülh Mədəniyyəti, Təhsil / II Respublika elmi-praktik konfransının materialları. Bakı: Səda, 2005, s.23-25

1. Xülasələr üç dildə yazılmalıdır. Azərbaycan, rus və ingilis. Öncə müəllifin adı, növbəti sətirdə məqalənin adı qara şriftlərlə verilməlidir. Müəllifin adı qara və sağda, məqalənin adı ortada qara və kursivlə yazılmalıdır. Məsələn,

Summary

Saadat Shikhiyeva

Nasimi's hagiographic Personality

Müəllif adından öncə 1 sətir ara verilməlidir.

2. Mətndə şeirlərdən istifadə olunmuşsa, şeirlər 1 sətir öncə və bir sətir sonra olmaqla mətndən ayrılmalıdır. Şeirlər kursiv və qara ilə verilməli, 2 sm. sağa doğru çəkilməlidir. Məsələn,

Məndə sığar iki cahan, mən bu cahanə sığmazam,
Gövhəri laməkan mənəm, kövnü məkanə sığmazam.

MÜHÜM QEYDLƏR:

- Bu qaydalara uyğun yazılmayan, orfoqrafik, imla və ya üslub xətaları olan məqalələr qəbul edilməyəcək.

- Elmi dərəcəsi olmayanların məqalələrini elmi rəhbərlərinin oxuyub imzalaması vacibdir.

- Bütün məqalələr bir rəy və şöbə müzakirəsinin protokolundan çıxarış ilə kağızda və elektron variantda təqdim edilməlidir.

ПРАВИЛА НАПИСАНИЯ:

1. Статьи должны быть написаны в Times New Roman, с интервалом 1,5 шрифтом 14

2. Параметры должны быть в следующем порядке:

Внизу – 2

Наверху – 2

Справа – 3

Слева – 1

3. Абзац – 1 см

4. Название:

Вначале печатается название статьи, с интервалом через одну строчку – имя автора. Название статьи целиком пишется заглавными буквами, выделяется жирным шрифтом (bold). Название статьи размещается посредине, имя автора справа жирным шрифтом. Фамилия целиком пишется заглавными буквами жирным шрифтом, например:

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВЮДЖУТНАМЕ

Эльмира МАМЕДОВА

5. С интервалом в одну строчку до и после имени автора на языке написания статьи представляются ключевые слова шрифтом 10 в нижеследующем порядке:

Ключевые слова: *тюркская литература, вюджутнаме, летопись, алифнаме*

6. Научная степень автора, место работы и e-mail адрес пишутся в конце страницы *курсивом*, со звездочкой (*) перед фамилией, например:

доктор философии по филологии, Бакинский Евразийский Университет

e-mail: mamedovaelmira4@gmail.com

7. Статья внутри делится на разделы (части): Вступление, **I, II... и Заключение.** Параграфы должны быть названы, например,

Вступление

1. Вюджутнаме в тюркской литературе

2. Особенности архитектоники месневи «Оюдname» и содержания

Заключение

Эти названия должны быть выделены жирным шрифтом и с интервалом в 1 строчку после названия.

8. Литература должна быть представлена по кодовой системе: за основу берется или порядок использования, или алфавитный порядок. Другие правила не принимаются.

Ссылки внутри статьи даются в следующем порядке: (3, с. 15)

Первая цифра обозначает кодовый номер литературы, на которую дела- ется ссылка. После точки с запятой – пробел.

Слово «Литература» должно быть написано курсивом и жирным шриф- том, перед ним и после должен быть пробел в одну строчку, например,

,

Литература:

Список литературы должен быть пронумерован автоматически. Список литературы располагается со сдвигом 1 см вправо и левый ряд должен быть без отступа, например,

Название книги:

1. Араслы Г.Имадеддин Насими: жизнь и творчество. Баку: Азернешр, 1972, 200 с.

Название статьи:

1. Алиярлы С. Первые повороты в национальном движении // Азербай- джан, 1992, №9-10, с. 138-148.

Для материалов конференции:

1. Гендер: Демократия, Культура Мира. Образование / материалы II научно-практической конференции. Баку: Седа, 2005, с.23-25

9. Резюме должно быть написано на трех языках: азербайджанском, русском и английском. Вначале имя автора, на следующей строчке название статьи жирным шрифтом. Имя автора пишется справа, жирным шрифтом и курсивом.Например,

Summary

Saadat Shikhiyeva

Nasimi's Hagiographic Personality

Перед именем автора пробел 1 строчка.

10. В случае использования в статье стихов, они должны до и после выделяться интервалом в 1 строчку. Стихи должны быть напечатаны курсивом и жирным шрифтом, со сдвигом вправо на 2 см. например,

Məndə sığar iki cahan, mən bu cahanə sığmazam,
Gövhəri laməkan mənəm, kövnü məkanə sığmazam.

ВАЖНЫЕ ЗАМЕТКИ:

- Статьи, написанные не в соответствии с этими требованиями, имеющие орфографические и стилистические погрешности, приняты не будут.

- Статьи, написанные авторами без научной степени, должны быть прочитаны и подписаны научным руководителем.

- Ко всем статьям должны быть представлены один отзыв и выписка из протокола обсуждения в напечатанном и электронном варианте.

RULES OF WRITING:

1. The text must appear in Times New Roman, 1.5 spaced, size 14.

2. Settings should be as following:

Down – 2

Up – 2

Right – 3

Left – 1

3. Paragraph should be 1 cm.

4. Title

Title must be written first, after 1 line space author's name. It may appear in bold and all letters uppercase. It must be in the middle, the author's name in bold in the right.

All the letters of the last name must be given capitalized and bold, for example:

DIDACTIC VUJUDNAMES

Elmira MAMMEDOVA

5. The keywords written as the same language with the article must follow author's name: size 10, space 1 line before and 1 line after.

Keywords: *Turkish literature, vujudname, age, elifname*

6. The author's academic degree, place of work and e-mail address may appear at the end of the page in italic with an asterisk sign (*) in front of the surname, for example,

PhD, Baku Eurasian University

e-mail: mamedovaelmira4@gmail.com

7. Articles must be given with internal divisions: **Introduction, I, II... and Summary**. Paragraphs must be given names, for example,

Introduction

3. Vujudnames in Turkish literature

4. The architectonics and content aspects of Oyudname masnavi

Summary

Those nomenclatures must be differentiated by using bold shrift and before the names must appear a line space.

8. The literature must contain code system: it should be based on either the usage of sequelize or alphabetical order. The other rules will not be accepted.

In-text citations should be as following: (3, p. 15)

The first number should be the code number of the referred literature. It is important to put an interval after the comma and dot.

Sources must be written in bold, italic fonts in the middle, there must be an interval before it, for example,

,

Sources:

The reference list must be numbered automatically, not by hand. It has to be moved 1 cm to the right and left line should not be protrusion, for example,

The name of the book:

9. Araslı H. İmadeddin Nesimi: life and creativity. Bakı: Azerneshr, 1972, 200 p.

The name of the article:

1. Aliyarlı S. The initial periods of our national movement // Azerbaijan, 1992, №910, p.138-148.

For conference materials:

1. Gender: Democracy, Culture of Peace, Education / II Republican scientific-practical conference. Baku: Sada, 2005, p. 23-25

9. Resumes must be written in three languages: Azerbaijani, Russian and English. First, the author's name, and in the next line title of the article may appear bold. The author's name should be written in the right, in bold, the title of the article in the middle, in bold and italic. For example,

Summary

Saadat Shikhiyeva

Nasimi's hagiographic personality

One line interval before the author's name.

10. If the text includes poetries, there must be one line interval before and after them. They may appear in bold and italic, and must be moved 2 cm to the right. For example,

Məndə sığar iki cahan, mən bu cahanə sığmazam,
Gövhəri laməkan mənəm, kövnü məkanə sığmazam.

IMPORTANT NOTES:

- The articles which don't match those criterias, with orthographic, writing or stylistic errors, won't be accepted.

- The supervisors of the authors without academic degrees have to read and sign the article.

- All articles should be submitted as paper and electronic version with one reference and an extract from the department.

YAZI KURALLARI:

1. Makaleler Times New Roman, 1.5 aralık ve 14 punto ile yazılmalıdır.
2. Ayarlar aşağıdaki gibi olmalıdır:
Aşağı – 2
Yukarı – 2
Sağ – 3
Sol – 1
3. Paragraflar 1 cm girintiyle başlamalıdır.
4. Başlık:

İlk olarak makalenin başlığı 1 satır boşluktan sonra siyah ve koyu renkte olmalıdır. Makalenin başlığı ortada, yazarın ismi sağa dayalı ve siyah olmalıdır. Soyadı tamamı büyük harflerle ve siyah yazılmalıdır, örneğin:

AHLAKİ VÜCUTNAMELER

Elmira MAMMEDOVA

5. Makalenin anahtar kelimeleri aşağıdaki gibi 1 satır boşluktan sonra italik yazılmalıdır:

Anahtar kelimeler: *Türk edebiyatı, vücut, ihtiyar olma, alfabe*

6. Yazarın akademik unvanı, çalışma yeri ve e-posta adresi, soyadından sonra bir yıldız işareti (*) koyulmakla ilk sayfanın sonunda italik olarak yazılmalıdır, örneğin,

Dr. Doç., Bakü Avrasya Üniversitesi
e-mail: mamedovaelmira4@gmail.com

7. Makaleler ana metnin bölümleriyle verilmelidir: Giriş, I, II Paragraflar... ve Sonuç, örneğin;

Giriş
1. Türk edebiyatında vücutname
2. Öğütname mesnevisinin strüktürü ve içerik özellikleri
Sonuç

Bu başlıklar siyah fontla, metinden önce tek satır aralıklı olmakla yazılmalıdır.

8. Edebiyat kod sistemiyle verilmelidir: kullanım sırası veya alfabetik sıraya göre. Diğer kurallar kabullenmeyecektir.

Metindeki referanslar bu biçimde olmalıdır: (3, s. 15)

İlk rakam, başvurulan literatürün kod numarası olmalıdır. Virgül veya noktadan sonra ara verilmelidir.

Kaynakça kelimesi siyah, ortada, tamamı büyük harflerle ve önceden tek satır aralıklı olmakla yazılmalıdır, örneğin,

,

Kaynakça:

Literatür listesi manuel olarak değil, otomatik olarak numaralandırılmalıdır. Edebiyat sırası 1 cm. sağa doğru çekilmeli ve çıkıntısız olmalıdır, örneğin,

Kitap başlığı:

1. Araslı H. İmadeddin Nesimi: hayat ve yaratıcılığı. Bakü: Azerneşr, 1972, 200 s.

Makale Başlığı:

1. Aliyarlı S. Ulusal Hareketin erken dönemleri // Azerbaycan, 1992, №9-10, s. 138-148.

Sempozyum metinleri için:

1. Gender: Demokrasi, Barış Kültürü, Eğitim / II Cumhuriyet Bilimsel-Pratik Konferansından Materyaller. Bakü: Sada, 2005, s. 23-25.

9. Özetler üç dilde yazılmalıdır: Azerbaycan Türkçesi, Rusça ve İngilizce. Önce yazarın ismi, sonra makalenin başlığı siyah renkte verilmelidir. Yazarın adı siyah renkte ve sağda, makalenin başlığı ortada siyah ve italik olmalıdır. Örneğin,

Özet

Saadat Shikhiyeva

Nasimi'nin Menkıbevi Kişiliği

Yazar adı önceden bir satır aralıklı verilmelidir.

10. Metinde şiirler kullanılıyorsa, şiirler metinden önce ve sonra bir satır aralıkla yazılmalıdır. Şiirler italik, siyah, 2 cm. sağa doğru çekilmekle yazılmalıdır. Örneğin,

Mende sığar iki cahan, men bu cahane sığmazam,
Gövheri lamekan menem, kövnü mekane sığmazam.

ÖNEMLİ NOTLAR:

- Bu kurallara uygun olarak yazılmayan, yazım ya da üslup hataları olan makaleler kabul edilmeyecektir.
- Akademik unvanı olmayanların makalelerinin danışmanları tarafından okunup imzalanması gerekmektedir.
- Tüm yazılar, bir hakem önerisi ve bölüm toplantısının protokolünden alıntıyla birlikte basılı ve elektronik versiyonlarda sunulmalıdır.

***Texniki redaktor**: Təranə İbadova*
***Web-redaktor**: Əmiraslan Vəlizadə*

Ünvan: Bakı şəh., Akad. H.Əliyev küç., 135A
E-mail: Civilizationjournal@gmail.com
WhatsApp: +9940776328388

Müəllim nəşriyyatı

Kağız formatı: 6084 1/8. 25 ç.v.
Sayı: 100
Çapa imzalandı: 30 mart 2023